

Jarosław Cabaj

Instytut Historii

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach

ORCID: 0000-0002-8697-5516

Aktywność kobiet w stowarzyszeniach Akcji Katolickiej diecezji siedleckiej w latach 1934–1939 w świetle prasy diecezjalnej

Ukształtowane w pierwszej połowie lat 30. XX w. diecezjalne instytuty Akcji Katolickiej (dalej AKat.) opierały się na czterech filarach-organizacjach stanowych: Katolickim Stowarzyszeniu Kobiet (KSK), Katolickim Stowarzyszeniu Mężów (KSM), Katolickim Stowarzyszeniu Młodzieży Żeńskiej (KSMŻ) i Katolickim Stowarzyszeniu Młodzieży Męskiej (KSMM). Celem mojego artykułu jest ukazanie aktywności kobiet we wspomnianych wyżej strukturach (KSK i KSMŻ) na przykładzie diecezji siedleckiej na podstawie prasy wydawanej na jej terenie. Uwzględniając charakter obszaru, opisem obejmuję środowiska wiejskie i małomiasteczkowe części województwa lubelskiego w granicach sprzed 1 kwietnia 1939 r. Z uwagi na ograniczenia objętości tekstu do druku w artykule podejmuję następujące kwestie: oddziały i członkostwo w liczbach, uwarunkowania aktywności oraz wybrane aspekty działalności w sferze społeczno-gospodarczej i kulturalno-oświatowej, z angażowaniem się w działania „dla siebie”, rodziny, gospodarstwa domowego. Na odrębne omówienie zasługują inicjatywy służące kształtowaniu postaw propaństwowych i obronności państwa, a realizowane w stowarzyszeniach żeńskich AKat.

Zakres terytorialny wystąpienia obejmuje obszar diecezji siedleckiej¹. Chronologicznie zaś ograniczam się do lat 1934–1939. Cezura po-

¹ W pracy stosuję nazwę diecezja siedlecka. Według oficjalnej nomenklatury była to diecezja janowska, czyli podlaska, a po 1924 r. siedlecka, czyli podlaska.

czątkowa jest związana z ukształtowaniem się Diecezjalnego Instytutu Akcji Katolickiej w Siedlcach (dalej DIAK) w pełnym składzie czterech organizacji tworzących. Zaprzestały one działalności wraz z wybuchem wojny, a następnie zostały rozwiązane na polecenie władz okupacyjnych². Stąd cezura końcowa jest wyznaczona na 1939 r.

Problematyka angażowania kobiet w działalność AKat. na terenie diecezji siedleckiej w okresie międzywojennym nie była dotychczas szerzej podejmowana w badaniach historycznych. Wybrane aspekty uwzględnili w swoich publikacjach Agnieszka Szewczak³ i Jarosław Cabaj⁴. Ważne ustalenia z zakresu funkcjonowania czasopism kościelnych w skali ogólnopolskiej zawarł w swoim opracowaniu Jerzy Plis⁵. W badaniach uwzględniłem też bibliografię czasopism katolickich w opracowaniu i redakcji księdza Zygmunta Zielińskiego⁶ oraz artykuł Rafała Dmowskiego dotyczący „Podlaskiego Miesięcznika Katolickiego”⁷. Cennych informacji dotyczących działalności AKat. w okresie międzywojennym dostarczają publikacje Krzysztofa Jeżyny⁸ i Oleha Behena⁹.

² Agnieszka Szewczak wskazała, że działalność AKat. diecezji podlaskiej została oficjalnie zawieszona dekretem wikariusza Kapituły Diecezji Siedleckiej, czyli Podlaskiej, bp. Czesława Sokołowskiego, wydanym 16 czerwca 1940 r.; Agnieszka Szewczak, *Akcja Katolicka Diecezji Siedleckiej. 90-letnia tradycja udziału świeckich w lokalnym życiu Kościoła. Cz. I – dwudziestolecie międzywojenne*, Siedlce: Wydawnictwo Diecezji Siedleckiej, Diecezjalny Instytut Akcji Katolickiej Diecezji Siedleckiej, 2008, s. 86.

³ Ibidem.

⁴ Jarosław Cabaj, *Prasa siedlecka z lat trzydziestych XX wieku o państwach sąsiednich*, Siedlce: Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, 2021; idem, *Rola prasy w działalności społeczno-gospodarczej stowarzyszeń Akcji Katolickiej w okresie międzywojennym na przykładzie czasopism diecezji siedleckiej*; tekst przesłany do redakcji „Rocznika Historii Prasy Polskiej”.

⁵ Jerzy Plis, *Kościół katolicki w Polsce a prasa, radio i film. 1918–1939*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2001.

⁶ *Bibliografia katolickich czasopism religijnych w Polsce 1918–1944*, red. Zygmunt Zieliński, Lublin: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1981.

⁷ Rafał Dmowski, „Podlaski Miesięcznik Katolicki” jako źródło do dziejów regionu, w: *Prasa podlaska w XIX–XX wieku. Szkice i materiały*, t. 2, red. Dariusz Grzegorzczuk i Arkadiusz Kołodziejczyk, Siedlce: Instytut Historii Akademii Podlaskiej w Siedlcach, Ludowe Towarzystwo Naukowo-Kulturalne (Siedlce), 1999.

⁸ Krzysztof Jeżyna (ks.), *Akcja Katolicka w II Rzeczypospolitej*, Lublin: Redakcja Wydawnictwa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1996.

⁹ Oleh Behen, *Akcja Katolicka i ukraińskie organizacje katolickie w Małopolsce Wschodniej w okresie międzywojennym*, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lu-

Podstawowym materiałem do opracowania tematu są czasopisma wydawane na terenie diecezji siedleckiej. Głównym jest „Podlaski Miesięcznik Katolicki” (dalej PMK) – organ siedleckiego DIAK. Czasopismo było wydawane od lutego 1935 r. do wybuchu wojny. Drugim, nieformalnym organem DIAK był „Głos Podlaski” (dalej GP), tygodnik, który ukazywał się w latach 1930–1939. Na jego łamach były wyodrębnione działy poświęcone stowarzyszeniom Akcji Katolickiej¹⁰. I wreszcie trzecim czasopismem uwzględnionym przeze mnie są „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie” – organ prasowy diecezji.

Oddziały i członkostwo w liczbach

Według ustaleń Agnieszki Szewczak organizacje żeńskie były liczniejsze od męskich, tak w przypadku młodzieży, jak i osób dorosłych. Ustalenia te ilustruje tabela poniżej. Nie wnikam szczegółowo w analizę zamieszczonych w niej danych. Warto wszelako odnotować, że 1938 r. na łączną liczbę 819 oddziałów aż 511 (62 %) stanowiły stowarzyszenia żeńskie (152 kobiety i 359 dziewcząt). Grupowały one też większość członków (60,8% ogółu, 13 824 członkiń na łączną liczbę 22 724).

Tabela 1. Liczebność oddziałów stowarzyszeń Akcji Katolickiej w diecezji siedleckiej w latach 1934–1938

Rok	Kat. Stow. Mężów		Kat. Stow. Kobiet		KSMM		KSMŻ		Ogółem	
	Liczba kół	Liczba członków	kół	członkiń	kół	członków	kół	członkiń	kół	członków
1934	4	200	11	643	222	4189	329	6360	566	11 392
1935	45	1890	51	2492	192	3072	328	3885	616	11 339

belskiego Jana Pawła II, 2009.

¹⁰ Problematyka Stowarzyszenia Młodzieży Polskiej zajmowała stałe miejsce na łamach „Głosu Podlaskiego”. Już w drugim numerze z 7 grudnia 1930 r. został wyodrębniony „Dział SMP”. W ciągu następnych trzech lat zmieniał się jego tytuł. Najpierw był to „Dział Stowarzyszeń Młodzieży Polskiej”, później „Dział Związku Stowarzyszeń Młodzieży Polskiej”. Gdy w 1934 r. rozpoczęło się tworzenie struktur Diecezjalnego Instytutu Akcji Katolickiej, nastąpiło przekształcenie tego działu w „Okólnik Związku Stowarzyszeń Młodzieży Polskiej w Siedlcach”, następnie w „Okólnik Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Żeńskiej i Męskiej w Siedlcach”, a ostatecznie w „Okólnik Stowarzyszeń Akcji Katolickiej w Siedlcach”; Jarosław Cabaj, *Rola prasy...*; por. też Agnieszka Szewczak, *Akcja Katolicka Diecezji Siedleckiej...* Cz. I, s. 127.

Rok	Kat. Stow. Mężów		Kat. Stow. Kobiet		KSMM		KSMŻ		Ogółem	
	Liczba kół	Liczba członków	kół	członkiń	kół	członków	kół	członkiń	kół	członków
1936	70	2800	95	3800	189	3071	316	4856	670	14 527
1937	96	4800	134	7597	203	3530	331	6620	764	22 547
1938	111	5737	152	6580	197	3163	359	7244	819	22 724

Źródło: Agnieszka Szewczak, *Akcja Katolicka Diecezji Siedleckiej. 90-letnia tradycja udziału świeckich w lokalnym życiu Kościoła. Cz. I – dwudziestolecie międzywojenne*, Siedlce: Wydawnictwo Diecezji Siedleckiej, Diecezjalny Instytut Akcji Katolickiej Diecezji Siedleckiej, 2008, s. 103-105. Zestawienie własne.

Dane z diecezji siedleckiej o przewadze liczebnej oddziałów i członkiń organizacji żeńskich nie były czymś wyjątkowym. Taką prawidłowość znajdujemy w skali ogólnopolskiej – w 1936 r. 113 100 członków stowarzyszeń młodzieży męskiej wobec 143 700 członkiń organizacji żeńskich, oraz 111 404 stowarzyszenia mężczyzn i 152 136 kobiet¹¹. Należy jednak zauważyć, że przedstawione dane mają raczej charakter po części orientacyjny. Wątpliwość budzą zwłaszcza liczba członków i członkiń, np. w stowarzyszeniach męskich i kobiecych w 1936 r. zaokrąglone odpowiednio do 2800 i 3800 osób. Nie ma też pewności, czy wszystkie zamieszczone w zestawieniu oddziały wykazywały aktywność. Nie podlega natomiast dyskusji fakt, że organizacje żeńskie były liczniejsze od męskich, zrzeszały blisko 14 tys. członkiń, a liczebność ich na przestrzeni lat wykazywała tendencję wzrostową.

Uwarunkowania aktywności

Kwerenda materiałów prasowych pozwala stwierdzić, że inspiracje do aktywności omawianych środowisk żeńskich miały charakter odgórny. Impulsy płynęły najpierw z ogólnopolskich kierowniczych kręgów AKat., później zaś ze struktur DIAK. Za pośrednictwem prasy możemy też stwierdzić, że diecezjalna centrala stale nadzorowała kwestie związane z planowaniem, a następnie systematycznym działaniem oddziałów terenowych. Problemem, który należałoby bliżej zbadać, pozostaje rola ordynariusza diecezji siedleckiej, bp. Henryka Przeździeckiego,

¹¹ Ibidem, s. 102.

w działaniach na rzecz aktywizacji kobiet. W Episkopacie uczestniczył w pracach komisji podejmujących kwestie organizacji AKat.

W działaniach naczelnych władz AKat. istotną rolę odgrywało aktywizowanie kobiet m.in. za pomocą publikacji. Przykładem tego typu oddziaływań jest broszura wydana w Poznaniu w 1933 r. jako jedna z serii „Szkola czynu”, a zatytułowana „Kobieta w Akcji Katolickiej”¹². Z treściami w niej zawartymi koresponduje artykuł „Głosu Podlaskiego”. Ukazał się on na pierwszej stronie wydania z 18 lutego 1934 r. pod znamienym tytułem „Kobieta w życiu organizacyjnym”¹³. Kolejne części tego tekstu zostały zamieszczone w numerach 11¹⁴ i 12¹⁵, odpowiednio z 18 i 25 marca 1934 r. Autor, niepodany z nazwiska, uznał kwestię kobiecą za ważny problem życia społecznego, zrównując ją ze sprawami gospodarki, finansów państwa i polityki. W kwestii uczestnictwa kobiet w życiu publicznym stwierdził: „Bo naprawdę, czyż można kobietę usunąć poza nawias codziennych stosunków życiowych? Czy można pozbawić ją wpływu, jaki wywiera na otoczenie? Czy można ją zamknąć i odosobnić tylko w domu?”. Odpowiedź na te pytania była oczywista – nie można. W odniesieniu zaś do edukacji przyszłych pokoleń autor tekstu zauważył:

I tu występuje wielkość jej posłannictwa [kobiety – J.C.], ogromne znaczenie oraz waga, jako wychowawczyni przyszłych pokoleń, przyszłych członków społeczności, obywateli kraju, przyszłych geniuszów lub bohaterów. [...] A trzeba przyznać, jak o tym życiorysy wielkich ludzi świadczą, dużo od kobiety pod tym względem zależy [...] Słuszne jest zatem twierdzenie, że jaka jest kobieta, takie jest społeczeństwo, a nawet cały naród¹⁶.

W trzeciej części omawianego tekstu autor otwarcie wskazał na konieczność organizowania się kobiet, żeby w wielu aspektach życia

¹² *Kobieta w Akcji Katolickiej*, w: *Szkola Czynu. Wykłady z dziedziny Akcji Katolickiej*. Nr 4, red. Stanisław Bross, Poznań: Naczelny Instytut Akcji Katolickiej, 1933, s. 6.

¹³ *Z Diecezjalnego Instytutu Akcji Katolickiej. Kobieta w życiu organizacyjnym*, GP 18.02.1934, nr 7, s. 61.

¹⁴ *Z Diecezjalnego Instytutu Akcji Katolickiej. Kobieta w życiu organizacyjnym (ciąg dalszy)*, GP, 18.03.1934, nr 11, s. 101-102.

¹⁵ *Z Diecezjalnego Instytutu Akcji Katolickiej. Kobieta w życiu organizacyjnym*, GP, 5.03.1934, nr 12, s. 111-112.

¹⁶ *Z Diecezjalnego Instytutu Akcji Katolickiej. Kobieta w życiu organizacyjnym*, GP 18.02.1934, nr 7, s. 61.

społecznego przeszły one – jak to ujął – „z roli biernej do czynnej”. Podał przykłady organizacji żeńskich w wielu krajach. Podkreślił, że aktywizowanie kobiet jest zgodne z pragnieniami papieża. A jaką rolę w kształtowaniu kobiet miały postulowane organizacje? Jak zauważył autor artykułu:

Nam będzie chodziło o wytworzenie typu niewiasty cnej i mężnej, która by umiała stawić czoła przeciwnościom i trudom walki codziennego życia, która umiałaby zwalczać zło, posiadała odwagę stanąć w obronie prawdy. [...] Wtedy na zapytanie, kto znajdzie niewiastę silną, odpowiemy – my w Polsce mamy takich – legion¹⁷.

Odgórnie oddziaływanie na struktury terenowe stowarzyszeń AKat. dokonywało się – jak już wyżej wskazałem – za pośrednictwem wspomnianych periodyków. W obrębie diecezji siedleckiej początkowo obowiązkowym do prenumeraty był „Głos Podlaski”, a od lutego 1935 r. zastąpił go „Podlaski Miesięcznik Katolicki”¹⁸. Za pośrednictwem tychże tytułów prasowych do oddziałów terenowych trafiały powiadomienia, przypomnienia i ponaglenia z centrali diecezjalnej. I tak wymowne są tytuły przekazów kierowanych w końcu 1934 r. za pośrednictwem „Okólnika Stowarzyszeń Akcji Katolickiej w Siedlcach”, będącego dodatkiem do „Głosu Podlaskiego”: „U progu nowego roku”, „Zabieramy się do pracy”, „Pracujmy z programem”, „Sprawozdania roczne”. Przytoczone komunikaty zawierały wezwania do systematycznej, zorganizowanej pracy we wszystkich stowarzyszeniach stanowych AKat. Zwłaszcza w odniesieniu do tej ostatniej kierownictwo DIAK przekazywało „wzorcowy program prac w oddziałach” na cały rok 1935. Został on sformułowany w 24 punktach¹⁹.

Nowo powstające oddziały, jak też wcześniej działające, mogły za pośrednictwem prasy uzyskać dokładny instruktarz dotyczący organizacji pracy. I tak w drugim numerze PMK z 1935 r. czytelniczki mogły znaleźć wzorcowy porządek zebrania oddziału²⁰.

¹⁷ *Z Diecezjalnego Instytutu Akcji Katolickiej. Kobieta w życiu organizacyjnym (Dokończenie)*, GP 25.03.1934, nr 12, s. 112.

¹⁸ *Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej. Komunikaty*, PMK 1935, nr 2, s. 25.

¹⁹ *Pracujmy z programem. Okólnik Stowarzyszeń Akcji Katolickiej w Siedlcach.*, GP 30.12.1934, nr 52, s. 1.

²⁰ *Katolickie Stowarzyszenie Kobiet. Porządek dzienny zebrania Oddz. KSK na marzec*, PMK 1935, nr 2, s. 16-17. Proponowany porządek dzienny był zamieszczany w kolejnych wydaniach PMK.

Za pośrednictwem prasy dowiadujemy się również o cyklicznych zebraniach kierownictw stowarzyszeń. Były to m.in. doroczne diecezjalne zjazdy delegowanych, jak również odprawy dekanalne. Przykładem tych ostatnich jest opisane w numerze 2 PMK z lutego 1936 r. spotkanie kierownictw oddziałów stowarzyszeń żeńskich i męskich z „terenu garwolińskiego”. Odprawa odbyła się w Garwolinie 20 grudnia 1935 r., a była zorganizowana przez Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży w Siedlcach. Relacjonujący wskazał na aktywne uczestnictwo, wyrażające się wystąpieniami delegatek. Podkreślił jednak, że „nie wszystkie kierownictwa oddziałów z dekanatu garwolińskiego wzięły udział w odprawie, a dużo różnych bolączek organizacyjnych łatwiej dałoby się wspólnie omówić, by wyjść pokrzepionym do dalszej pracy”²¹.

Problem z brakiem przedstawicieli części oddziałów terenowych na spotkaniach dekanalnych przewijał się wielokrotnie w przekazach prasowych. Przykładem jest relacja PMK ze Zjazdu Delegowanych, który odbył się w Siedlcach 27 czerwca 1938 r. Redakcja zamieściła następujące spostrzeżenie: „Zjazd reprezentowały tylko 64 oddziały, dlaczego pozostałe 89 nie spełniły obowiązku organizacyjnego, dlaczego nie wykorzystały tak ważnego momentu, by dla pracy swej zaczerpnąć nowych zasobów sił? Czyż kierownictwa tych oddziałów są już tak silne i wyrobione, że nie potrzebują wskazówek i programów? Sprawdźmy to na kursach dla kierownictw i wizytacjach!”²². Mamy więc nie tylko zasygnalizowanie problemu niewykonania przez część oddziałów terenowych jednego z obowiązków organizacyjnych, ale groźbę sprawdzenia podczas wizytacji. Zapewne niedostateczne w ocenie DIAK było też przygotowanie kandydatek, gdyż podczas wspomnianego zjazdu siedleckiego przyjęto uchwałę, że

Zjazd Delegowanych KSK diec. siedleckiej w zrozumieniu niedostatecznego przygotowania ogółu członkiń do zadań apostołskich i pracy organizacyjnej uchwała, że w ciągu drugiego półrocza 1938 r. wszystkie członkinie przeczytają i zapoznają się z *Podręcznikiem dla kandydatek KSK*²³.

²¹ *Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej. Odprawa Kierownictw Oddz. KSMM i Ż w Garwolinie*, PMK 1936, nr 2, s. 96.

²² *Katolickie Stowarzyszenie Kobiet. Ze Zjazdu Delegowanych*, PMK 1938, nr 3, s. 57.

²³ *Katolickie Stowarzyszenie Kobiet. Wnioski uchwalone na Zjeździe Delegowanych*, PMK 1938, nr 3, s. 58.

Centrala diecezjalna – jak wynika z przekazów prasowych – miała problemy z terminowym wyegzekwowaniem dorocznych sprawozdań z działalności oddziałów terenowych. I tak redakcja GP w wydaniu z 18 lutego 1934 r. zamieściła pogrubionym drukiem następujące pytanie-zalecenie:

Czy już wszystkie SMP [Stowarzyszenia Młodzieży Polskiej – J.C.] przeprowadziły u siebie walne zebrania? Jeśli nie, to zbierajcie się rychło do tego obowiązku. A jeśli tak, to śpieszcie nadesłać do Związku sprawozdanie roczne²⁴.

Ponaglenia w sprawie terminowego wykonywania obowiązków statutowych (m.in. walne zebrania, sprawozdania roczne, uiszczanie składek członkowskich) pojawiały się wielokrotnie na łamach PMK. Niekiedy przypomnienie przybierało formę „imienną”. I tak w 1936 r. w korespondencji z Korczewa nad Bugiem w powiecie sokołowskim zostały upomniane miejscowe członkinie KSMŻ: „Zmarnowałyście Druhenki kawał czasu, podczas kiedy inne druhy tak dzielnie pracowały. Dołóżcie teraz starań, by stracony czas powetować. Czekamy na wyniki”²⁵. Bezpośrednio po napomnieniu członkiń jednego z oddziałów redakcja miesięcznika zamieściła przykład dobrego działania. Dotyczył on wsi Ostromęczyn w powiecie siedleckim, w którym – jak wynika z przekazu – miejscowe druhy

poza akademiami i obchodami bardzo ładnie prowadzą pr [przysposobienie rolnicze – J.C.], przeprowadziły kurs gosp.dom. [gospodarstwa domowego – J.C.], brały udział w dwóch wycieczkach krajoznawczych do Gdyni i Drohiczyzna n. B. [nad Bugiem – J.C.]. Mimo trudności w pracy wyniki jej są bardzo ładne i pociągające²⁶.

O znaczeniu „bodźców zewnętrznych” w aktywizowaniu oddziałów terenowych świadczy dopisek do korespondencji z Kłoczewa. Redakcja po opisaniu działań tego koła KSMŻ zamieściła „przypisek KSMŻ” następującej treści: „Wskazówki otrzymane od ks. Sekr. Gen. [księdza Sekretarza Generalnego – J.C.] w czasie wizytacji niechaj Wam będą

²⁴ *Dział Związku Stowarzyszeń Młodzieży Polskiej*, GP 18.02.1934, dodatek do nr 7, s. nlb.

²⁵ *Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Żeńskiej. Z życia Oddziałów. Korczew n B.*, PMK 1936, nr 5, s. 283.

²⁶ *Ibidem*.

bodźcem do intensywniejszej pracy, a występy publiczne niechaj zjedynią Wam ludzi i urabiają dobrą opinię KSM”²⁷.

Wybrane aspekty działalności

Kwerenda prasowa pozwala też na ukazanie inicjatyw wysuwanych z centrali DIAK, realizowanych przez struktury terenowe stowarzyszeń żeńskich AKat., a mających na celu wszechstronny rozwój członkiń i środowiska, w którym żyły. Problematykę działań mających na celu upowszechnianie nowinek w gospodarstwach rolnych, zwłaszcza w ramach konkursów przysposobienia rolniczego, przedstawiłem w odrębnym artykule²⁸.

Przykładem działań mających na celu rozwój członkiń organizacji żeńskich AKat. było propagowanie czytelnictwa. W listopadowym numerze PMK z 1935 r. został zamieszczony apel o „wartościowe zagospodarowanie długich wieczorów zimowych”. Preferowanym sposobem było czytelnictwo, w pierwszej kolejności prasy organizacyjnej²⁹. W przekazie podano tytuły zalecanych pism, tj. „Gazeta dla Kobiet”, „Zjednoczenie”, „Podlaski Miesięcznik Katolicki”, „Mały Dziennik” i „Głos Podlaski”. Autorka tekstu, Halina Zaorska, działaczka KSK z Parczewa, zwróciła uwagę na możliwości propagowania czytelnictwa prasy przez efektywne wykorzystywanie pism prenumerowanych przez każdy oddział. Jak podkreśliła:

Rada jest prosta. Na zebraniu ogólnym mając do dyspozycji przypuśćmy 4 egz. różnych pism, zarząd rozda je do czytania 4. członkiniom z różnych okolic parafii. Na doczepionej czystej karcie papieru zapisuje się nazwisko tej, która pismo otrzymuje i zarazem bierze na siebie obowiązek: 1. Odczytania pisemka w gronie kilku sąsiadek i wynotowania ich nazwisk obok swojego; 2. Wręczenia w ciągu tygodnia numeru pisma dalszej sąsiadce, której nazwisko notuje i która znów przeprowadzi wspólne czytanie i odda dalej. Pomyślmy, że w ten sposób jeden egzemplarz pisma poinformuje i pouczy w ciągu miesiąca 20 osób, jeżeli czytania odbędą się w grupach po 5 osób, a z tych czterech egzemplarzy skorzysta... 80 osób³⁰.

²⁷ Ibidem, s. 288.

²⁸ Jarosław Cabaj, *Rola prasy w działalności społeczno-gospodarczej...*

²⁹ *Katolickie Stowarzyszenie Kobiet. Czytajmy i uczmy się*, PMK 1935, nr 8, s. 13.

³⁰ Ibidem.

Podobne zalecenia kierowała do czytelniczek w odniesieniu do korzystania z zasobów bibliotek własnych oddziałów i parafialnych.

Zaorska zachęcała przez akcję czytelniczą do walki z analfabetyzmem wśród starszych kobiet, które nie miały możliwości nauki w polskiej szkole. Swoje rozważania podsumowała stwierdzeniem:

I jeszcze jedno ważne zadanie na okres miesięcy zimowych. Młode pokolenie, dla którego nie tylko dostępną, ale przymusową jest nauka, nie zdaje sobie nieraz sprawy, jak bolesnym jest analfabetyzm, ta smutna konsekwencja lat niewoli. Jak przykro nieraz starszej członkini, że ona czytać nie umie, bo w jej wieku szkolnym uczyć się po polsku nie było wolno. Czyż nie możemy pomóc sobie wzajemnie? W ciągu zimy jedną analfabatkę nauczyć czytania. Z jaką radością patrzeć będziemy, gdy sięgnie ona na rok przyszły po gazetkę organizacyjną. [...] A więc uczmy się wzajemnie, czytamy wspólnie i rozpowszechniajmy dobrą prasę³¹.

O ciekawej akcji, zainicjowanej przez KSMŻ, a mającej na celu upowszechnianie czytelnictwa przez organizację konkursu „Czytań izbowych”, dowiadujemy się z PMK w 1938 r. Zostało zamieszczone wówczas podsumowanie rywalizacji za 1937 r. Konkurs został zainicjowany w 1936 r., a organizatorzy mieli na uwadze, aby „uczestniczki nauczyły się cenić książki i włożyły się do systematycznej pracy”³². W pierwszym roku w rywalizacji wzięło udział osiem zespołów, w następnym zaś 19. Zadaniem uczestniczek było „wybranie odpowiedniej literatury (powieści i nowele, książki poważne, do których zaliczono też publikacje o tematyce rolnej), w okresie zimowym zorganizowanie zebrań na których były czytane książki, sporządzenie protokołów z tych spotkań, przygotowanie streszczenia przeczytanych książek i terminowe ich przesłanie do DIAK”. Jak wynika ze sprawozdania z 1937 r., wyłoniono laureatów I, II i III miejsca. W nagrodę zespoły uzyskiwały książkę i dyplom³³.

Stowarzyszenia żeńskie prowadziły też szkolenia z zakresu szeroko rozumianego gospodarstwa domowego. Jednym z pierwszych był przekaz

³¹ Ibidem, s. 14.

³² *Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Żeńskiej. Konkursy czytań izbowych*, PMK 1937, nr 11-12, s. 303.

³³ Ibidem, s. 303-305.

zamieszczony w „Głosie Podlaskim” z 11 listopada 1934 r. Czytelniczki mogły dowiedzieć się o rozpoczynającym się od 15 listopada 6-tygodniowym kursie kroju i szycia. Jego warunki uznała redakcja za „bardzo przystępne”:

Liczba uczestniczek – najmniej 15 druhen. Opłata wynosi 5 zł od osoby. Ponadto należy postarać się o mieszkanie i utrzymanie na 6 tygodni dla p. instruktorki. Myślimy, że we wsi znajdzie się 3–5 maszyn do szycia, które są konieczne do prowadzenia takiego kursu. [...] Kurs ten na pewno zainteresuje nasze druhenki w zimie, kiedy tak niewiele mają pracy przy gospodarstwie. [...] Zgłoszenie z wykazem członkiń należy przesyłać do Centrali Diec. KSMŻ w Siedlcach³⁴.

W następnych latach oferty kursów doskonalących poszerzano. I tak na sezon zimowy 1938/1939 znalazły się następujące propozycje: kurs gotowania (czas trwania – tydzień, minimalna liczba zgłoszonych – 12 osób, opłata od uczestnika – 1 zł 50 groszy), prania i prasowania (trzydniowy, 12 osób, 1 zł), przetworów owocowych (trzydniowy, 12 osób, 1 zł), trykotarstwa (trzytygodniowy, 15 osób, 3 zł 50 groszy), szycia i haftów (sześciotygodniowy, 15 osób, 6 zł). Zainteresowane oddziały miały kierować zgłoszenia do DIAK w Siedlcach wraz z podaniem liczby chętnych, opłatą lub zobowiązaniem, że należność zostanie uiszczona na ręce instruktorki w pierwszym dniu kursu. W przekazie znalazło się też ostrzeżenie, że oddziały, które nie dopełnią przedstawionych wyżej warunków, „nie będą brane pod uwagę”. Znalazło się też uzasadnienie tego stanowiska centrali:

Zarządzenie to zostało spowodowane kilkoma wypadkami niesolidnego wywiązywania się naszych oddziałów. Centrala nasza walczy z wielkimi trudnościami finansowymi. Drogi nam jest każdy dzień i każda złotówka³⁵.

Przykładem inicjatywy służącej rodzinie, a realizowanej przez struktury żeńskie AKat. w diecezji siedleckiej, było propagowanie wychowania przedszkolnego. O prowadzeniu takiej placówki przez oddział

³⁴ *Okólnik Stowarzyszeń Akcji Katolickiej w Siedlcach. Komunikaty. Nowość!!! Kurs kroju i szycia, GP 11.11.1934, nr 45, s. 2.*

³⁵ *Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Żeńskiej. W sezonie kursów, PMK 1938, nr 3, s. 72.*

KSK w Bobrownikach informował na swoich łamach PMK w wydaniu z listopada 1935 r. Trudności finansowe działającego tam „Ogniska Dziecka” stały się sygnałem dla całej organizacji diecezjalnej do zainicjowania akcji wsparcia, koordynowanej przez DIAK i redakcję miesięcznika³⁶. Nie mamy informacji o efektach tych działań, jak również o innych placówkach tego typu.

Redakcja PMK włączała się w propagowanie przez KSK wychowania przedszkolnego. W 1937 r. zamieściła m.in. pogadankę nt. *Opiekujmy się dziećmi!* autorstwa wspomnianej wyżej Haliny Zaorskiej³⁷. Za istotne zadanie uznała autorka rozpropagowanie wśród czytelniczek, członkiń stowarzyszenia, wychowania przedszkolnego. O znaczeniu tych placówek Zaorska napisała:

Co są warte przedszkola najlepiej oceniają same dzieci, które tam dobrze się czują i z radością codziennie wybierają się od wczesnego rana, a zawsze z żalem żegnają swoją *kochaną Panią* [...] Teren pracy jest szeroki – w samej diecezji podlaskiej w iluż wsiach i miasteczkach nie ma przedszkoli – bierzemy się zatem z energią do dzieła, a jesienny numer *Miesięcznika* zapełni się radosnymi sprawozdaniami³⁸.

Na podstawie kwerendy prasowej nie udało się jednak ustalić efektów tegoż apelu. Wymaga to pogłębionych badań archiwalnych.

Podsumowanie

Powyżej przedstawiłem zaledwie kilka przykładów aktywności środowisk żeńskich realizowanych w ramach stowarzyszeń AKat., a opisywanych przez prasę diecezjalną. Nie jest to oczywiście pełny obraz. Konieczne są tu pogłębione badania archiwalne. Pojawiają się jednak pewne ograniczenia, wynikające ze stanu zachowania dokumentacji. W odniesieniu do diecezji siedleckiej materiały dotyczące AKat. są zdekompletowane na skutek poczynań niemieckich władz okupacyjnych. Przejęły

³⁶ *Katolickie Stowarzyszenie Kobiet. Komunikaty. Z pomocą Ognisku dziecka w Bobrownikach*, PMK 1935, nr 7, s. 21.

³⁷ Halina Zaorska, *Opiekujmy się dziećmi (Pogadanka)*, PMK 1937, nr 5-6, s. 163-164.

³⁸ *Ibidem*.

one kilka jednostek archiwalnych, dotyczących spraw personalnych. Materiały te zaginęły³⁹.

Na podstawie jednak przedstawionych materiałów prasowych możemy stwierdzić, że na terenie diecezji siedleckiej w latach 1934–1939 działały rozwinięte struktury stowarzyszeń żeńskich AKat. Inspiracje do angażowania się kobiet i dziewcząt w struktury organizacji płynęły z zewnątrz – z ogólnopolskiej i diecezjalnej centrali stowarzyszeń, zgodne z realizowanym przez Kościół w skali powszechnej aktywizowaniem świeckich w życie publiczne. Zewnętrzne impulsy można zauważyć na podstawie publikacji w prasie tekstów, wskazujących na rolę i znaczenie kobiet w życiu społeczeństw, zachęcających je do angażowania się w życie publiczne poprzez włączanie się w działalność AKat. i aktywność w jej szeregach.

Analizowana prasa diecezjalna odegrała ważną rolę w zachowaniu więzi między kierownictwami stowarzyszeń a ich oddziałami terenowymi. Za jej pośrednictwem do członkiń we wsiach i miasteczkach trafiały rady, pouczenia i ponaglenia, dotyczące elementarnych umiejętności organizacyjnych. Przekazy prasowe ukazują przykłady aktywności członkiń stowarzyszeń AKat. w działania służące rozwojowi ich samych i środowiska, w którym żyły.

Bibliografia

Źródła

Drukowane

Kobieta w Akcji Katolickiej, w: *Szkoła Czynu. Wykłady z dziedziny Akcji Katolickiej*. Nr 4, red. Stanisław Bross, Poznań: Naczelny Instytut Akcji Katolickiej, 1933, s. 6.

Prasa

„Głos Podlaski” – Siedlce, 1930–1939.

„Podlaski Miesięcznik Katolicki” – Siedlce, 1935–1939.

„Wiadomości Diecezjalne Podlaskie” – Siedlce, 1930–1939.

³⁹ Agnieszka Szewczak, *Akcja Katolicka Diecezji Siedleckiej...*, s. 88.

Opracowania

- Behen Oleh, *Akcja Katolicka i ukraińskie organizacje katolickie w Małopolsce Wschodniej w okresie międzywojennym*, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, 2009.
- Cabaj Jarosław, *Prasa siedlecka z lat trzydziestych XX wieku o państwach sąsiednich*, Siedlce: Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, 2021.
- Cabaj Jarosław, *Rola prasy w działalności społeczno-gospodarczej stowarzyszeń Akcji Katolickiej w okresie międzywojennym na przykładzie czasopism diecezji siedleckiej*; tekst przesłany do redakcji „Rocznika Historii Prasy Polskiej”.
- Dmowski Rafał, *Korekty granic diecezji podlaskiej w latach 1918–1939 z innymi diecezjami rzymskokatolickimi w Polsce*, „Szkice Podlaskie” 2005, z. 13, s. 155–162.
- Dmowski Rafał, „*Podlaski Miesięcznik Katolicki*” jako źródło do dziejów regionu, w: *Prasa podlaska w XIX–XX wieku. Szkice i materiały*, t. 2, red. Dariusz Grzegorzczuk i Arkadiusz Kołodziejczyk, Siedlce: Instytut Historii Akademii Podlaskiej w Siedlcach, Ludowe Towarzystwo Naukowo-Kulturalne (Siedlce), 1999, s. 171–181.
- Jeżyna Krzysztof, *Akcja Katolicka w II Rzeczypospolitej*, Lublin: Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1996.
- Plis Jerzy, *Kościół katolicki w Polsce a prasa, radio i film. 1918–1939*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2001.
- Szewczak Agnieszka, *Akcja Katolicka Diecezji Siedleckiej. 90-letnia tradycja udziału świeckich w lokalnym życiu Kościoła. Cz. I. Dwudziestolecie międzywojenne*, Siedlce: Wydawnictwo Diecezji Siedleckiej, Diecezjalny Instytut Akcji Katolickiej Diecezji Siedleckiej, 2008.